

zâmlümülk, yolculuk sırasında Nihâvend yakınlarında bir bâtnî fedâisi tarafından katledildi. Kaynaklarda katili bu cinayete azmettirenler arasında Tâcûlmülk'ün adı da zikredilmektedir (İbnü'l-Adîm, s. 87; İbn Hallikân, II, 131).

Sultan Melikşah, Nizâmülmülk'ün öldürülmesi üzerine Tâcûlmülk'ü vezir tayin etti. 24 Ramazan 485'te (28 Ekim 1092) Bağdat'a ulaştı. Melikşah, kızı Mâh Melek Hatun'a kötü muamele yapan Halife Muktedî-Biemrillâh'a Bağdat'ı hemen terketmesini söyledi. Halife bir aylık süre istediye de sultan buna razı olmadı. Tâcûlmülk'ün araya girmesiyle Melikşah halifeye on günlük bir süre tanıdı. Sultan Melikşah yediği av etinden zehirlenince devlet işlerini Tâcûlmülk'e devretti. Tâcûlmülk'e vezirlik hil'ati verilmesi amacıyla 4 Şevval 485'te (7 Kasım 1092) düzenlenmesi kararlaştırılan gelen sultanın rahatsızlığı ve meydana gelen karışıklıklar yüzünden yapılamadı (İbnü'l-Cevzî, IX, 62). Sultan Melikşah kısa bir süre sonra ölünce Tâcûlmülk, Terken Hatun ile iş birliği yaparak onun çocuk yaştaki oğlu Mahmud'u sultan ilân ettirmeye çalıştı. Ulemânın çocuk yaştaki birinin sultan olmasının uygun olmadığını bildirmesi üzerine Terken Hatun ile Tâcûlmülk, ülkenin idaresi ve ordu kumandalığının Emîr Üner'e verilmesi ve onun bu konularda Tâcûlmülk ile birlikte hareket etmesi, vergilerin toplanması ve âmillerin tayininin Tâcûlmülk'ün yetkisinde olması şartıyla halifenin de onayını alarak Mahmud'u sultan ilân ettiler. Tâcûlmülk de sultanın vezirliğine tayin edildi.

Sultan Berkyaruk ile Terken Hatun arasında Burûcird'de meydana gelen savaşta Terken Hatun'un ordusunun başında bulunan Tâcûlmülk, Berkyaruk'un galip gelmesi üzerine Yezdicerd taraflarına kaçarken yakalanıp sultanın huzuruna getirildi (16 Zilhicce 485 / 17 Ocak 1093). Sultan Berkyaruk tecrübe ve yeteneğinden haberdar olduğu Tâcûlmülk'ü vezir tayin etmek istedi. Nizâmülmülk'ün adamlarından çekinen Tâcûlmülk onlara kıymetli eşyalar ve 200.000 dinar dağıttı. Nizâmülmülk'ün oğlu ve nâibi Osman bunu duyunca adamlarına babasının katili olan Tâcûlmülk'ün öldürülmesi gerektiğini söyledi. Neticede Tâcûlmülk öldürülüp cesedi parçalandı (Muharrem 486 / Şubat 1093). Kabiliyetli bir vezir olmasına rağmen makam ve mevki hırsı yüzünden devlete hizmetten önce şahsî çıkarlarını düşünen Tâcûlmülk'ün hırsı sonunda ölümüne sebep ol-

muştur. Kaynaklarda muhaliflerini kendi yanına çekmek için büyük meblağlar ayırdığı belirtilmektedir. Tâcûlmülk, dönemin şairlerinden İbnü'l-Hebbâriyye'ye Nizâmülmülk'ü hicveden şiirler yazdırmıştır (İbn Hallikân, IV, 453-454).

Eğitim ve öğretim faaliyetleriyle yakından ilgilenen Tâcûlmülk, Bağdat'ta Tâciyye Medresesi adıyla bilinen bir medrese yaptırmış, 1087-1089 yılları arasında tamamlanan yapı 19 Muharrem 482'de (3 Nisan 1089) öğretime açılmıştır. Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâşi burada müderrislik yapmış, İmam Gazzâlî'nin kardeşi Ahmed el-Gazzâlî vaaz vermiş, Ebû'l-Kâsım Ali b. Muhammed el-Mehâmilî muîd olarak görev yapmıştır. Şâfiî âlimi Ebû İshak eş-Şîrâzî için bir türbe yaptıran Tâcûlmülk şair Muizzî'nin övgüsüne mazhar olmuştur. Onu hicveden şairler de vardır (Abbas İkbâl, s. 96, 100). Kaynaklarda Tâcûlmülk'ün faziletli bir insan olduğu, ancak Nizâmülmülk'ün katline sebebiyet vermesinin bütün faziletlerini örttüğü kaydedilir (meselâ bk. İbnü'l-Esîr, X, 216).

BİBLİYOGRAFYA :

Zahirüddîn-i Nisâbü'rî, *Selcûknâme* (nşr. A. H. Morton), Warminster 2004, s. 31-32, 34; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 61-63, 74; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 130-133, 138; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 45-46, 48; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 216; Bûndârî, *Zübde'tü'n-Nusra* (Burslan), s. 61-64, 81-84, 95, 195; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü'l-taleb*, s. 87; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 131; IV, 453-454; V, 287; Nâsirüddin Münşî-i Kirmânî, *Nesâ'imü'l-eshâr* (nşr. Mîr Celâleddin Hüseyinî-yi Urmevî), Tahran 1959, s. 25-28, 50-51; Hindüşah es-Sâhibî, *Tecâribü's-selef* (nşr. İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1357 hş., s. 281, 283; Hândmîr, *Düstûrü'l-vüzerâ* (nşr. Saîd Neffîsî), Tahran 1317, s. 88, 166, 168; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, bk. İndeks; K. Rippe, "Über den Sturz Nizâm -ul- Mulks", 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 423-435; Abbas İkbâl, *Vezâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selcûki* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1338 hş., s. 20, 29, 51, 58, 59, 71, 92, 96, 100, 104, 106, 109, 186, 279; C. L. Klausner, *The Seljuk Vizirate: A Study of Civil Administration 1055-1194*, Cambridge 1973, s. 19, 46, 47, 76, 94, 106, 119, 120; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 4, 6, 7, 9, 10, 11, 17, 19, 20, 21, 63, 148; G. Makdisi, *İslâm'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitimi* (trc. Hasan Tunçay Başoğlu), İstanbul 2007, s. 226-227, 240; C. E. Bosworth, "İbn Dârûst", *El² Suppl* (İng.), s. 383-384; a.m.f., "Ebn Dârûst", *Elr.*, VIII, 12-13.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

TÂCÜLMÜLK

(bk. BÖRİ).

TÂCÜŞŞERİA

(تاج الشريعة)

Ebû Abdillâh Tâcüşşerîa Ömer b. Sadrüşşerîa el-Evel Ubeydillâh b. Mahmûd el-Mahbûbî el-Buhârî (ö. 709/1309)

Hanefî fakihî,

el-Hidâye'nin ilk şârihlerinden.

Günümüze pek çok nüshası ulaşan *Nihâyetü'l-kifâye* adlı eserine ait nüshaların zahriyye kayıtlarında ve bazı biyografî eserlerinde Tâcüşşerîa'nın adı konusunda bir belirsizlik varsa da kendisi bu eserin "Kitâbü'l-eymân" bölümünün sonunda adını Ebû Abdullâh Ömer b. Sadrüşşerîa diye kaydetmiştir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 826, vr. 244^b; İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 77/1, vr. 223^a). Tâcüşşerîa, Orta Asya Hanefî mezhebi tarihinde ve Buhara'nın siyasetinde çok etkili olmuş sadr (şehirin siyasî ve hukukî bürokrasisinin başı) ailelerinden Buharalı Mahbûbîler'e mensuptur. Yine kendisi gibi bir fakih olan, *el-Vikâye* yazarı Mahmûd b. Sadrüşşerîa'nın kardeşi ve Sadrüşşerîa es-Sânî'nin dedesidir. Kaynaklarda genellikle kardeşi Mahmûd'la karıştırılmış, Mahmûd b. Sadrüşşerîa daha çok Burhânüşşerîa lakabıyla bilinmesine rağmen *el-Vikâye* yazmalarının bir kısmında ve bazı biyografî kaynaklarında kendisinden Tâcüşşerîa lakabıyla söz edilmiş, bazan da *el-Hidâye* şârihi olduğu zikredilmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1505, vr. 1^a). Muteber Hanefî eserlerinde mutlak şekilde kullanıldığında Tâcüşşerîa ile *el-Hidâye* şârihinin kastedildiği, ayrıca Sadrüşşerîa es-Sânî'nin kendi nesep silsilesini Ubeydullah b. Mes'ûd b. Tâcüşşerîa Ömer olarak verdiği, yine *Şerhu'l-Vikâye*'nin dibâcesinde *el-Vikâye* yazarından "dedem Burhânüşşerîa ve d-dîn Mahmûd b. Sadrüşşerîa" diye söz ettiği dikkate alınıp Tâcüşşerîa'nın "şârihu'l-Hidâye", Burhânüşşerîa'nın "sâhibü'l-Vikâye" diye bilinen âlimler olduğu kesinlikle söylenebilir; nitekim Kefevî ve Kâtib Çelebi de böyle kaydetmiştir (*Ketâ'ib*, vr. 257^{a-b}; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2020, 2033). IX. (XV.) yüzyıl müelliflerinden Muînülfukarâ ile Fasîh-i Hâfi de bu iki âlimin lakaplarını Burhânüşşerîa ve Tâcüşşerîa şeklinde vermekte ve kardeş olduklarını belirtmektedir (*Kitâb-ı Molazâde*, s. 24; *Mücmel-i Faşîhî*, II, 343; III, 17, 42).

Diğer birçok Orta Asya hukukçusu gibi Tâcüşşerîa'nın hayatı hakkında da fazla bilgi yoktur. Sahâbeden Ubâde b. Sâmî'tin

soyundan gelen ve onun torunu Mahbûb b. Velîd'den dolayı Mahbûbî nisbesiyle anılan aile, Cemâleddin Ubeydullah b. İbrâhim el-Mahbûbî ile birlikte (ö. 630/1233) VI. (XII.) yüzyıldan itibaren Buhara'nın önde gelen aileleri içinde yer almış ve Cemâleddin'in oğlu Şemseddin Ahmed 636'daki (1238-39) Târâbî İsyanı'nın ardından Buhara'da bu aileden gelen ilk sadr olmuş, bundan sonra sadr görevi bir süre bu ailede kalmıştır. Ancak ailenin şeceresiyle ilgili ciddi bir karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. Bunda Moğol istilâsı yüzünden yaşanan çalkantılı dönemin özellikle Buhara ve çevresinde büyük tahribata yol açmasının ve ilim merkezlerinin harabeye dönmesinin, dolayısıyla kaynakların kaybolmasının rolü olmalıdır. Tâcüşşerîa ve kardeşi 675 (1276) yılında Buhara'yı (Fasîhî'nin verdiği 673 yılının yanlış olduğu kaydedilir; bk. *DîA*, XXXV, 427) terketmek zorunda kaldı ve o devirde pek çok âlimin sığınağı olan Kutluğhanlılar yönetimindeki Doğu İran şehirlerinden Kirman'a göç etti. Burada Hükümdar Kutluğ Türkân (Terken) Hatun'un himayesine girdi ve hayatının sonuna kadar bu şehirde ikamet etti (Muînülfukarâ, s. 24; Fasîh-i Hâfî, II, 343-344). Tâcüşşerîa, *el-Hidâye* şerhinin dîbâcesinde ilmin Kâbe'si olarak andığı Buhara için üzülmekte, buradaki medreselerin tahrip edildiğini ve bu sebeple Kirman'a yerleştiğini söylemektedir. Kirman'da çok iyi karşılandıklarını her fırsatta dile getiren Tâcüşşerîa böylece hâmlerine şükranlarını sunmayı hedeflemiş olmalıdır (*Nihâyetü'l-kifâye*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 77/1, vr. 1^b, 133^b; nr. 77/2, vr. 34^a). Bu sırada Kirman nisbî bir refah ve istikrar içindeydi, bu da âlimlerin ve tüccarların burayı tercih etmesine vesile olmuştu. Tâcüşşerîa, Kirman Kutbiyye-Sultâniyye Medresesi'nde uzun yıllar ders verdi ve günümüze ulaşan tek eserini burada yazdı. Biyografisine yer veren tarihçiler arasında sadece Fasîh-i Hâfî ölüm tarihini 21 Rebîülâhîr 709 (28 Eylül 1309) olarak kaydetmiştir (*Mücmel-i Fasîhî*, III, 17-18).

Eserleri. Klasik kaynaklarda Tâcüşşerîa Ömer'e iki eser nisbet edilmektedir. Bunlardan birincisi *el-Hidâye* üzerine yazdığı şerhtir. *el-Hidâye*'ye şerh yazılması işi, eserin telifinden kısa bir süre sonra Hanefî çevrelerinde önemli bir ilmi faaliyet haline gelmiş ve *el-Hidâye* şârihlerine özel itibar gösterilmiştir. Nitekim Tâcüşşerîa'nın, çağdaşı Ebû'l-Berekât en-Nesefî'nin *el-Hidâye*'ye şerh yazma düşüncesini öğrenince bunun onun yapabileceği bir iş olmadığını söylediği nakledilmekte-

dir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1997). Tâcüşşerîa, şerhinin dîbâcesinde Kirman'a geldiğinde âlimlerin kendisinden *el-Hidâye* okumak istediklerini belirtmektedir. Onun uzun bir süre içinde kaleme aldığı *el-Hidâye* şerhini ("İbâdât" bölümünü 692'de [1293], "Eymân" bölümünü 693 Şâbanı sonunda [1294 Temmuz sonu], "Hudûd" bölümünü 10 Ramazan'da, "Vakıf" bölümünü 694'te [1295] ve kitabın yarısını oluşturan "Büyü" ve "Selem" bölümlerini 695'te [1296] tamamlamıştır; eserin ikinci yarısında müellif artık tarih vermemektedir; bk. *Nihâyetü'l-kifâye*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 77/1, vr. 133^b, 235^a; nr. 77/2, vr. 34^a; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 826, vr. 244^b) muhtemelen Kutbiyye Medresesi'nde verdiği derslerin notlarından (fevâid) oluşturmuştur. Yine dîbâcede *el-Hidâye*'nin şekil ve muhteva açısından eşsiz bir kitap olduğunu, kendisinin Buhara'da bu eseri değerli hocalardan daha önce okuma fırsatı bulduğunu belirten müellif bu şerhe Buharalı üstatlarından öğrendiği önemli bilgileri de ilâve ettiğini söylemektedir. Tâcüşşerîa'nın şerhi Hamîdüddin ed-Darîr'in (ö. 666/1268) şerhinden sonra *el-Hidâye*'nin en eski şerhi olmalıdır. Bu iki şârih eserlerine şerh yerine "fevâid" adını vermiştir. Ancak Hamîdüddin ed-Darîr'in şerhi *Fevâ'idü'l-Hidâye* olarak bilinirken Tâcüşşerîa'nınki daha çok *Şerhu'l-Hidâye* diye meşhur olmuştur. Tâcüşşerîa eserinin dîbâcesinde bu çalışmasına *Nihâyetü'l-kifâye li-dirâyeti'l-Hidâye* adını verdiğini belirtmektedir. *Nihâyetü'l-kifâye* daha sonra "şerh bi'l-kavl" denilen şerh tekniğiyle yazılmıştır; bu şerh tarzında şârih metnin tamamını şerhine almamakta, metnin açıklanması gereken kelime ve cümlelerini "kavlühü" ibaresiyle kaydettikten sonra kendi açıklamalarını eklemektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 37). Orta Asya Hanefî hukuk birikiminin bir ürünü olan *el-Hidâye* müellifinin Buhara hukuk mektebine mensup önemli bir âlim olması sebebiyle Tâcüşşerîa'nın şerhi çok tutulmuş ve muteber kaynaklarda kendisine atfıllarda bulunulmuştur. Tâcüşşerîa şerhte özellikle terimleri tahlile, hukukî kurumların akli ve şer'î temellerini ortaya koymaya, *el-Hidâye* yazarının zikrettiği delilleri daha geniş bir bağlamda açıklamaya ve onun ifadelerinin teorik çerçevesini çizmeye, mevcut tarihsel bilgilerin ve rivayetlerin ayrıntılarına değinmeye, kendisinden önceki hukukçuların ve özellikle Orta Asya hukukçularının görüşlerini aktarmaya, iktibas ettiği bilgilerin kaynaklarını göstermeye önem vermiştir. Bu bağlam-

da atıfta bulunduğu pek çok fıkıh eseri yanında bilhassa Cevherî'nin *eş-Şihâh*'i ve Mutarrizî'nin *el-Mu'rib*'i gibi sözlükler de bulunmaktadır. Farklı mezhep görüşlerine *el-Hidâye* yazarının değindiği ölçüde değinen şârihin, özellikle Hanefî mezhebi içindeki görüşlerden birini tercih noktasında rol oynadığı görülmektedir; metindeki görüşü yazdıktan sonra zaman zaman "kultü" ifadesiyle hukuk çevrelerinde belirginleşen yaklaşımı ya da kendi görüşünü ifade etmektedir. Tâcüşşerîa, konu ve kavramları izah ederken yaşadığı çevrede yaygın dil olması sebebiyle Farsça açıklamalar da yapmıştır (*Nihâyetü'l-kifâye*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 77/1, vr. 16^{a-b}, 65^{a-b}, 79^{a-b}, 133^b-134^a, 135^b-136^a, 140^a, 157^a, 190^b, 192^b; nr. 77/2, vr. 1^b, 2^b, 5^b, 12^b, 16^b, 21^b-22^a, 28^a, 44^b, 45^a-46^b, 98^a, 122^a, 160^b). Henüz neşredilmemiş olan *Nihâyetü'l-kifâye*'nin günümüze ulaşan pek çok nüshası arasında müellifin imlâ ettiği nüshalarla mukabele edilmiş nüshalar mevcuttur (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 207, Serez, nr. 821, 822, Fâtih, nr. 713, Sâliha Hatun, nr. 78, 79; Koca Râgıb Paşa Ktp., nr. 556, 557). Tâcüşşerîa'ya klasik kaynaklarda nisbet edilen ikinci eser *Fevâ'idü Tâci's-şer'â*, *el-Fevâ'idü't-Tâciyye*, *et-Tâciyye* diye bilinen kitaptır (İbn Nuceym, II, 314; III, 417; İbn Âbidîn, I, 386; III, 100; IV, 73, 559). *el-Hidâye* şerhinden farklı bir eser olduğu anlaşılan bu çalışmanın yukarıda bahsedilen karışıklıklar yüzünden gerçekte Tâcüşşerîa Ömer'e ait olup olmadığı hususu ayrıca araştırılmaya muhtaçtır. Bağdatlı İsmâil Paşa, Hz. Peygamber'in bi'setinden Hz. Ali'nin halifeliği dönemine kadarki İslâm tarihine dair *Me'âsirü'l-ıkbâl fi me-fâhîri's-sâl* adlı Farsça bir eseri de Tâcüşşerîa'ya izafe ederse de başka kaynaklarca teyit edilmeyen bu bilgi ihtiyatla karşılanmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcüşşerîa. *Nihâyetü'l-kifâye li-dirâyeti'l-Hidâye*, İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 77/1-2, tür.yer.; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1505; Hacı Mahmud Efendi, nr. 826; Kadızâde Mehmed, nr. 207; Sâliha Hatun, nr. 78, 79; Koca Ragıp Paşa, nr. 556, 557; Serez, nr. 821, 822; Fâtih, nr. 713; Kureşi, *el-Cevâhirü'l-muğiyye*, I, 196; II, 490; Muînülfukarâ Ahmed b. Mahmûd, *Kitâb-ı Mollazâde* (nşr. Ahmed Gülçîn-i Meânî), Tahran 1339 hş., s. 24; Muhammed Pârsâ, "Nesebü Şadri's-şer'â 'Ubeydillâh el-Mahbûbî el-Enşârî el-Buĥârî" (nşr. Yahyâ Mahmûd İbn Cüneyd), *ed-Dir'iyye*, V/18-19, Riyad 1423/2002, s. 135-170; Fasîh-i Hâfî, *Mücmel-i Fasîhî* (nşr. Mahmûd Ferruh), Meşhed 1339-40 hş., II, 343-344; III, 17-18, 42; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, II, 314; III, 417; Mahmûd b. Süleyman el-Kefevî, *Ketâ'ibü a'lâmi'l-ahyâr min fukahâ'i mezhebi'n-Nu'mâni'l-muhtâr*, Süley-

maniye Ktp., Reisülküttâb, nr. 690, vr. 257^{a-b}; *Keşfü'z-ẓunûn*, I, 37; II, 1997, 2020, 2032-2033; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1415/1994, I, 386, 509; III, 100; IV, 73, 559; VI, 77, 174; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 787; V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), Ankara 1990, s. 501-504; a.mlf. – [R. N. Frye], “Bukhârâ”, *El²* (İng.), I, 1295; A. K. S. Lambton, “Kırman”, a.e., V, 161-162; C. E. Bosworth, “Şadr”, a.e., VIII, 748-749; Şükrü Özen, “Sadruşşerîa”, *DİA*, XXXV, 427.

MURTEZA BEDİR

TAÇ (التاج)

Hükümdarlık alâmeti
ve tarikat sembolü bir tür başlık.

Aslı Farsça tâc olan kelimenin Arapça'daki çoğulu **ticândır**. **İsâbe** denilen ve kıymetli taşlarla süslenen bir sarık çeşidi de taç sayılmıştır. Türk edebiyatında **iklîl**, **efser** ve **dihîm** gibi Arapça ve Farsça kelimeler taç anlamında kullanılmıştır. Ahd-i Atîk'te, Saul'ü öldüren Amâlikâlî'nin onun tacını ve kolundaki bileziği alıp Hz. Dâvûd'a götürdüğü (II. Samuel, 1/10), Dâvûd'un Rabba'ya (Amman) gidip Ammonoğulları'nın kralını yenerek onun kıymetli taşlarla süslü bir “talant” ağırlığındaki altın tacını aldığı ve başına giydiği (II. Samuel, 12/30; I. Tarihler, 20/2), Rabb'in Dâvûd'un

Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'ın imparatorluk tacını Şah Cihan'a vermesini tasvir eden bir minyatür (Dublin Chester Beatty Library, MS. nr. 7)

başına saf altından taç koyduğu (Mezmurlar, 23/3), Ester bölümünde de Kraliçe Vaştî'nin tacının (1/10), Ester'in başına konulduğu belirtilir. Ahd-i Atîk'te ayrıca baş tacı etmek (Eyub, 31/36), izzet ve hürmet tacı (Mezmurlar, 8/5), faziletli kadının kocasının tacı ve ağarmış saçların güzellik tacı olduğu (Süleyman'ın Meselleri, 12/4; 16/31), gurur tacı, izzet tacı, güzellik tacı (İşaya, 28/1, 5; 62/3) ve taç taşı gibi parlamak (Zekarya, 9/16), tacını toprakla kirletmek (Mezmurlar, 89/39) gibi mecazi kullanımlar da bulunmaktadır. Krallık tacının baştan düşmesi (Yeremya, 13/18) “yenilip iktidarı kaybetme” anlamındadır. Hz. Süleyman'a düğün günü annesi tarafından giydirilen taç (Neşîdeler Neşîdesi, 3/11) günümüze kadar uzanan bir geleneğin bilinen ilk uygulaması sayılabilir. Ahd-i Atîk'te kral ve kraliçelerin tacından başka din adamları ile kâhinlerin giydiği taçtan (Zekarya, 6/11) ve Ahd-i Cedîd'de alay edip eğlenmek için Hz. İsâ'nın başına takılan dikenli dallardan yapılmış taçtan (Mattâ, 27/29; Markos, 15/17; Yuhanna, 19/2, 5) söz edilir.

Tacın ilk defa ne zaman kullanıldığı hakkında kesin bilgi olmamakla beraber eski Mısır ve Mezopotamya tanrılarının bu tür başlıklarla tasvir edildiği görülür. Bilinen en eski taç örnekleri Mezopotamya kültüründe Adad, Şamaş, Marduk gibi baştanrı tasvirlerinde yer alır. Kalkaşendî, ilk taç giyenin İran Hükümdarı Dahhâk ve onun da muhtemelen Nemrûd olduğunu söyler (*Şubhu'l-a'sâ*, I, 473), fakat kitabın başka bir yerinde (a.g.e., IV, 409) yine eski İran hükümdarlarından Üşhenç'in ilk defa taç giydiğini belirtir. Günümüze ulaşan kabartmalardan, mühür baskılarından ve sikkelere eski İran taçları hakkında bilgi edinilmektedir. Bu taçlar alınlık ve topuz olmak üzere iki kısımdan meydana geliyor, inci ve değerli taşlar kullanılarak çeşitli anlamlar taşıyan sembolik motiflerle süsleniyordu. Her hükümdar için yeni bir taç yapılırdı ve öncekinden farklı motiflerle bezlenirdi. Hatta bir hükümdar tahttan ayrılıp tekrar tahta çıkarsa tacını yenilemek zorundaydı. Çok ağır olan taçlar tahtta oturan hükümdarın başının üzerine gelecek şekilde yukarıdan altın zincirle asılırdı (İndirkaş, s. 9-10).

Araplar'da taç geleneğinin daha çok İran etkisindeki Hîre, Gassân ve Necid bölgelerinde görüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla beraber Kalkaşendî, Yemen bölgesinde ilk taç giyenin Kahtâniler'den Müeyyed olduğunu söylemektedir (*Şubhu'l-a'sâ*, V, 18). Mâlik b. Nüveyre, Lahmîler'in son hü-

Osmanlı Devleti'nin 5 Subat 1858'de Brezilya ile yaptığı dostluk, ikamet, ticaret ve seyr-i sefâin muahede kapağında Brezilya armasında taç (BA, Muahede, nr. 36)

kümdarı Nu'mân b. Münzir'in tacyla ilgili bir beytinde onun zebercet, yakut ve altınla süslendiğini belirtir (Cevâd Ali, V, 208). Hîreliiler İran'a, Gassânîler Bizans'a bağlıydı ve meliklerinin taçları onlar tarafından gönderilirdi. Yemâme ve Uman bölgesi meliklerinin taçlarını ise İran kırsası yollar ve meliklere “zü't-tâc” denirdi (Hamîdullah, I, 444, 450). Hicaz bölgesinde taç geleneği bulunmamakla birlikte hicretten önce Hazreciler'in, reisleri Abdullah b. Übey b. Selûl'ü kral ilân etmek istedikleri ve kendisi için Medine'deki kuyumculara bir taç siparişi ettikleri bilinmektedir (*DİA*, I, 140).

Hadislerde taçtan gerçek ve mecazi anlamlarda söz edilir. Hz. Peygamber, sarığın önemini vurgulamak için onun Araplar'ın tacı mesabesinde (ticânü'l-Arab) olduğunu söyler (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, V, 175, 176). Bir hadiste rızasını gözeterek evlenen kimseye Allah tarafından hükümlerlik tacı giydirileceği (Ebû Dâvûd, “Edeb”, 3), yani mutluluk bahşedileceği, başka bir hadiste cennette müminin giyeceği tacın üzerinde yer alan incilerin parlaklığı ifade edilmektedir (*Müsne'd*, III, 75; Tirmizî, “Şifâtü'l-cenne”, 23). Hz. Âişe'den gelen bir rivayette Habeş Hükümdarı Necâşî'nin nasıl taç giydiği anlatılmaktadır (İbn Râhûye, II, 574). Kalkaşendî'nin verdiği bilgiye göre Fâtımîler'de taç geleneği